

УДК 343.98(477)

Р. Л. Степанюк

ТАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ У БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

На основі аналізу наукових праць та слідчої практики запропоновано визначення тактичного завдання розслідування та їх класифікацію, наведено найбільш типові загальні основні та проміжні тактичні завдання, що можуть бути виділені при формуванні окремих криміналістичних методик розслідування злочинів у бюджетній сфері України.

Комплекси значущих у криміналістичному сенсі завдань розслідування певних категорій злочинів є важливою складовою окремих криміналістичних методик. У науковій літературі питанням їх розроблення і диференціації приділялась певна увага як у загальнотеоретичному аспекті, так і стосовно формування окремих методик розслідування. Водночас щодо розслідування злочинів у бюджетній сфері України ці проблеми залишаються без розгляду, що не йде на користь якості науково-методичних рекомендацій. Тому визначення і класифікація тактичних завдань, що постають перед слідством у кримінальних справах цієї категорії, є актуальним завданням як у науковому, так і практичному сенсі.

Завдання розслідування розглядаються як певні орієнтири у пізнавальній діяльності слідчого, що впливають на вибір методики розслідування в цілому і тактичної лінії слідчого на певному етапі [1, с. 115]. Водночас в окремих методиках розслідування специфічні завдання, характерні для відповідних категорій злочинів, виділяються досить рідко, що за цілком вірним зауваженням

© Степанюк Р. Л., 2012

В. В. Тіщенко не відповідає принципам розроблення методик, оскільки позбавляє слідчого можливості ясно уявити характер і зміст поставлених завдань на відповідному етапі розслідування, їх значення, виділення першорядних для відповідної ситуації завдань, а отже – чітко уявити напрям розслідування, його проміжні рубежі, що призводить до деструктивних явищ у слідчо-криміналістичній діяльності, знижує її організаційно-управлінську ефективність і в цілому негативно позначається на результативності розслідування [2, с. 199].

Загалом класифікація завдань розслідування здійснюється за різними підставами. Так, В. А. Журавель вважає, що їх можна класифікувати за обсягом на основні (загальні, стрижневі) та локальні (проміжні), за сферою реалізації – стратегічні й тактичні [3]. За концепцією вченого, стратегічні завдання розслідування формулюються, виходячи з обставин, що підлягають з'ясуванню. Вони вирішуються за допомогою типових систем слідчих дій. У свою чергу, тактичні завдання виконуються за рахунок проведення тактичних операцій, які доповнюють оптимальні системи слідчих дій, а необхідність їх провадження виникає тоді, коли тактичне завдання неможливо розв'язати іншими засобами та в інший спосіб [4, с. 16–17].

На нашу думку, доцільність виділення стратегічних завдань розслідування не викликає сумніву. Однак вважаємо, що точніше було б розуміти їх як загальні цілі, які повинні вирішуватись під час розслідування будь-якого злочину. Тобто вони мають визначатись безвідносно до певних видів і груп злочинів, оскільки виступають загальними орієнтирами як у науковій діяльності щодо формування методичних рекомендацій, так і в роботі слідчого за будь-якою конкретною справою. Їх правильніше іменувати саме стратегічними, а не загальними, оскільки загальне виражає властивості певної кількості одиничних форм. У свою чергу, завдання можуть бути виділені щодо різних сукупностей актів розслідування, тому тактичні завдання також можуть бути загальними щодо однієї кількості процесів і окремими – щодо іншої.

Вважаємо, що тактичне завдання розслідування може бути визначено як зумовлені правовими, часовими або ситуаційними чинниками конкретну проміжну мету розслідування, якої необхідно досягти шляхом застосування криміналістичних засобів, прийомів і методів. При цьому правова зумовленість тактичних завдань означає їхню залежність від норм матеріального і процесуального права, часова – від етапу розслідування, а ситуаційна – від обставинки, що складалась на певний момент розслідування.

А. Ф. Волобуєв виділяє у структурі методики розслідування завдання пізнавального, організаційного, психологічного та виховного характеру, виділивши основні властивості кожної групи. Учений також диференціює пізнавальні тактичні завдання залежно від засобів вирішення на: а) ті, які можуть бути вирішені шляхом

застосування певного тактичного прийому в рамках окремої слідчої дії; б) які вирішуються шляхом проведення окремої слідчої дії або оперативно-розшукового заходу; в) які для свого вирішення потребують комплексу слідчих дій, оперативно-розшукових та організаційних заходів [5, с. 102–105]. Такий підхід має важливе гносеологічне значення в аспекті з'ясування сутності завдань, що постають перед слідчим. Однак, він потребує розширення з метою забезпечення можливості класифікації тактичних завдань у побудові окремих криміналістичних методик.

Суттєву увагу питанням диференціації завдань у методиках розслідування, а також побудові їх системи приділяє В. В. Тіщенко. Він виділив, по перше, загальні завдання у кожній кримінальній справі незалежно від роду або виду злочинів, що розслідуються, а по-друге – спеціальні комплекси методико-криміналістичних завдань, зумовлених функціями і змістом слідчої діяльності (етапні, видові, етапно-видові, тактичні) [2, с. 195–204]. При цьому, на думку вченого, етапні завдання обумовлені цілями слідчої діяльності на відповідному етапі розслідування; видові – особливостями предмета доказування і криміналістичною характеристикою; етапно-видові – предметом доказування і криміналістичною характеристикою стосовно етапів розслідування; тактичні – сформовані слідчими ситуаціями [6, с. 133]. Б. В. Щур, у цілому вважаючи важливою наведену класифікацію завдань розслідування, звертає увагу на суперечливість запропонованої автором їх диференціації за етапністю, тактичністю або методичністю, сумнівність залежності завдань розслідування від абстрактної категорії криміналістичної характеристики злочинів, декларативність більшості запропонованих завдань [7, с. 191]. При цьому науковець, на жаль, не формулює власних рекомендацій щодо удосконалення системи завдань розслідування в криміналістичній методиці. Крім того, не можна погодитись із тим, що наведені завдання мають декларативний характер. Дійсно, вони мають високий ступінь узагальненості щодо прикладного використання під час розслідування конкретних злочинів, однак виступають підґрунтям для формування наукових методичних рекомендацій і сприяють конкретизації та подальшій деталізації тактичних завдань в окремих методиках.

На нашу думку, В. В. Тіщенко в цілому вірно обрав підставами для диференціації спеціальних завдань розслідування в криміналістичній методиці фактори, які обумовлюють їх виникнення і вирішення у процесі досудового слідства. Відомо, що такими факторами є їх зумовленість видом злочину, елементами механізму злочинної діяльності, предметом доказування, етапом розслідування і слідчою ситуацією. З іншого боку, вбачається можливим удосконалити запропоновану класифікацію із застосуванням більш прагматичного підходу для формування окремих криміналістичних методик.

У зв'язку з цим, на нашу думку, слід уточнити термінологію, оскільки, як вже зазначалось вище, тактичне завдання розсліду-

вання є більш устаєним терміном, ніж спеціальне, яке протиставляється загальному, а не стратегічному. Відповідно, ситуаційно обумовлені завдання доцільно називати не тактичними, а ситуаційними. З метою наближення класифікації тактичних завдань до потреб формування криміналістичних методик вважаємо за можливе і доцільне намагатись будувати класифікацію на підставах, пов'язаних із ієрархією і структурною побудовою останніх, що дозволить чіткіше диференціювати відповідні завдання в конкретному науковому продукті.

Таким чином, уявляється, що тактичні завдання в методиках розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України, слід класифікувати таким чином:

1. Залежно від сфери застосування: а) індивідуально-конкретні, які визначаються слідчим під час розслідування певного злочину; б) типові, які визначаються на підставі наукового узагальнення і аналізу слідчої практики під час формування окремих криміналістичних методик розслідування.

2. Залежно від обсягу застосування: а) загальні – ті, що можуть бути поширені на велику групу злочинів і виділені стосовно загальних методик розслідування; б) спеціальні, які виділяються щодо певної вузької групи злочинів (виду, підвиду, технології).

3. Залежно від фактору, що впливає на визначення тактичних завдань розслідування: а) тактичні завдання, обумовлені видом злочину (технологією злочинної діяльності); б) тактичні завдання, обумовлені механізмом злочину і предметом доказування; в) тактичні завдання, обумовлені стадією або етапом розслідування; г) тактичні завдання, обумовлені слідчою ситуацією; д) тактичні завдання, обумовлені сполученням кількох факторів.

4. Залежно від місця у структурі криміналістичної методики: а) тактичні завдання стадії порушення кримінальної справи; б) тактичні завдання початкового етапу розслідування; в) тактичні завдання наступного етапу розслідування; г) тактичні завдання окремих слідчих дій.

5. Залежно від можливостей вирішення: а) основні, які можна вирішити тільки шляхом проведення всього комплексу слідчих дій, оперативних-розшукових та інших заходів на відповідному етапі розслідування у певній слідчій ситуації; б) складні проміжні – ті, які можна вирішити шляхом проведення тактичної операції; в) прості проміжні, які можна вирішити шляхом проведення окремої слідчої дії; г) внутрішні тактичні, які можна вирішити шляхом тактичного прийому або тактичної комбінації в межах однієї слідчої дії.

В інтересах розробки загальної методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України, як підстави для формування методологічних і практичних рекомендацій, що мають наукове і практичне значення, перш за все, для побудови методик нижчого рівня, можуть бути виділені загальні типові тактичні

завдання розслідування. До їх числа можна віднести наступні: 1) критичний аналіз і правильна процесуально-криміналістична оцінка матеріалів, наданих заявником і/або зібраних у ході перевірконої діяльності органом дзнання; 2) перевірка представлених джерел інформації; 3) доповнення одержаної інформації; 4) прийняття обґрунтованого процесуального рішення про порушення кримінальної справи, вжиття заходів щодо запобігання злочинам або їх припинення, коли вони готуються або тривають; 5) аналіз наявної інформації про обставини події, що розслідується; 6) оцінка ступеня трудомісткості подальшого розслідування і вирішення питання про залучення достатніх сил і засобів, у першу чергу, шляхом налагодження взаємодії з оперативними підрозділами та ревізійними органами; 7) висунення загальних версій про подію в цілому, окремих версій про її головні обставини; 8) оцінка слідчої ситуації, що склалась, і визначення основних і проміжних тактичних завдань розслідування; 9) розроблення загального плану розслідування, індивідуальних планів роботи членів слідчо-оперативної групи; 10) пошук, збирання і оцінка інформації про основні елементи предметів доказування за виявленими злочинами; 11) пошук, збирання і оцінка інформації про інші злочини, пов'язані з виявленими; 12) пошук, збирання і оцінка інформації про нез'ясовані або недостатньо з'ясовані елементи предметів доказування за кожним виявленим злочином; 13) вивчення особи обвинуваченого; 14) відшкодування заподіяної злочином шкоди; 15) профілактика аналогічних злочинів. Формування криміналістичних комплексів слідчих та інших дій у рамках методик розслідування здійснюється на підставі визначення відповідних переліків основних тактичних завдань з урахуванням специфіки складів досліджуваних злочинів, предмета доказування, етапу розслідування і типової слідчої ситуації.

Найбільш типовими серед загальних складних проміжних завдань розслідування злочинів у бюджетній сфері, які потребують організації тактичних операцій, є: 1) затримання підозрюваних; 2) пошук інформації про всіх співучасників і роль кожного у вчиненні злочину; 3) розшук обвинуваченого, що переховується; 4) виявлення ознак інших злочинів, пов'язаних із розслідуваним; 5) виявлення корумпованих зв'язків; 6) нейтралізація протидії розслідуванню; 7) забезпечення збереження документів, що мають значення для справи як джерела доказової інформації; 8) забезпечення відшкодування заподіяної злочином шкоди; 9) виявлення і припинення злочинів, що готуються або продовжуються; 10) запобігання можливому злочини; 11) встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину, і вжиття заходів щодо їх усунення тощо.

У криміналістичних методиках нижчого рівня наведені тактичні завдання мають бути деталізовані, в результаті чого можуть бути виділені спеціальні тактичні завдання, які є підставами для побудови типових загальних систем слідчих та інших дій і тактичних операцій.

Підсумовуючи викладене, відзначимо, що тактичне завдання розслідування у криміналістичній методиці являє собою зумовлену правовими, часовими або ситуаційними чинниками його конкретну проміжну мету, яку необхідно досягти шляхом застосування криміналістичних засобів, прийомів і методів. У методиці розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України, можуть бути виділені загальні типові тактичні завдання, які є підставами для формування відповідних науково-практичних рекомендацій, визначення спеціальних тактичних завдань у методиках нижчого рівня, що є перспективним напрямом подальших наукових досліджень.

Список літератури: 1. Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования / И. М. Лузгин. – М. : Юрид. лит., 1973. – 216 с. 2. Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ : монография / В. В. Тищенко. – Одесса : Юридична література, 2002. – 360 с. 3. Журавель В. Системи слідчих дій та тактичні операції в структурі окремої криміналістичної методики розслідування злочинів / В. Журавель [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10060.html>. 4. Журавель В. А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики / В. А. Журавель // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – Вип. 10. – 2010. – С. 12–20. 5. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва : монографія / А. Ф. Волобуєв. – Х. : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 336 с. 6. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія / В. В. Тищенко. – О. : Фенікс, 2007. – 260 с. 7. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія / Б. В. Щур ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х. : Харків юридичний, 2010. – 319 с.

Надійшла до редколегії 20.01.2012

На основе анализа научных работ и следственной практики предложены определение тактической задачи расследования и их классификация, приведены наиболее типичные общие основные и промежуточные тактические задачи, которые могут быть выделены при формировании частных криминалистических методик расследования преступлений в бюджетной сфере Украины.

Based on the analysis of scientific works and investigative practices, the definition of tactical tasks of investigation and their classification are proposed. There most typical common main and intermediate tactical tasks that can be allocated in the formation of private investigative criminalistics techniques in the budget sector in Ukraine are shown.